

»den klogeste Kvinde i Europa/Med et skrappt Spil Kort«. I »okkultismens livsindsigt«, i Tarotspillet og især i figuren »Den hængte Mand« henter han inspiration til sin »mystiske kunst« med dens overskridelse af den dualistiske tænkning.

Thomsen satser bevidst på at skrive en absolutistisk poetik, og historisk relativisering vil derfor formentlig falde ind under de forskellige former for dualisme som det moderne (!) liv lægger op til. Hans ideologikritik af avantgardisme, socialrealisme, bekendelseslitteratur og psykose som forskellige former for dualisme er særdeles spændende, og han ville også have ret i, at historien tit bruges som en smutvej væk fra den nærværende tid, men den kavalérmæssige afstandtagen fra historisk selvrefleksion – »ny generation, Storbyen og whatsoever« – virker for flot. Behøver sikringerne at springe, når strømmen i den enkeltes livslinje viser sig at løbe parallelt med andres livslinjer? Søren Ulrik Thomsen er en slags anti-postmodernist i og med sit absolutistiske forsøg på at bestemme de grænser, i forhold til hvilke eksperimenterne og overskridelserne kan finde sted; men distancen til den historiske relativisering forhindrer ham, så vidt jeg kan bedømme, i at se, hvordan hans begreb om subjektivitet bliver et citat af allerede foreliggende modeller, en spejlrefleks af et lys, der ikke skinner for alle dem, som er i samfundet.

Lise Busk-Jensen

Amalie Skram og kvindernes problemer

Irene Engelstad: *Sammenbrudd og gjennombrudd*. 241 s., Pax, Oslo 1984. I kommission for Danmark: Rosinante

Den dansk-norske forfatterinde Amalie Skram har spillet en vigtig rolle for kvindeforskningen længe før den i 1970'erne blev organiseret på universiteterne. Antonie Tiberg skrev allerede en biografi i 1910, Eugenia Kielland udgav en samling breve i 1955, og Borghild Krane udsendte to forfatterskabsanalyser i 1951 og 1961. Titlen på Kranes første bog: *Amalie Skram og kvinnens problem* røber, at drivkraften bag denne forskning, som både gjaldt Skrams personlighed og litterære arbejder, var håbet om at finde en vigtig kilde til viden om kvinders liv. Det var det samme håb, der efter 1970 for en tid nærmest gjorde rekonstruktionen af Skrams sandheds- og frihedskrav til den ny kvindeforsknings flagskib.

Amalie Skram har imidlertid ikke kun en position i kvindeforsknin-

gen. Hun var i samtiden berømt for *Hellemyrsvolket* (1887-1898), et firebindsværk der i brede social-panoramiske skildringer opruller det norske klassesamfund i og omkring Bergen ved at følge en slægts historie i fire generationer, fra land til by, fra proletariat til småborgerskab, fra drømme og håb til afmagt og fornedrelse. Med dette værk fik Skram Georg Brandes anerkendelse og ry for at være norsk litteraturs største naturalist.

Kvindeforskningen interesserede sig dog mere for den anden del af Skrams produktion, de såkaldte ægteskabsromaner, som opruller det borgerlige ægteskab indefra og giver plads til kvindernes følelser af frustration og vrede mod ægtemænd, forældre og samfund. Skram gjorde hovedpersonen i den borgerlige familie til heltinde i sine romaner og forfulgte denne kvindetypes livsform og bevidsthed med en analytisk nysgerrighed, der blotlagde ny viden. Det var først og fremmest denne ny viden, kvindeforskningen søgte, selv om Skrams litterære begavelse naturligvis bidrog til begejstringen for forfatterskabet. Sammenhængen mellem Skrams litterære teknik og teksternes kvindepolitiske indhold tiltrak sig i begyndelsen ikke den store opmærksomhed.

Irene Engelstads bog: *Sammenbrudd og gjennombrudd*, der har undertitlen: »Amalie Skrams romaner om ekteskap og sinnssykdom«, samler på mange måder denne tradition i kvindeforskningen op. Romanvalget er foretaget for at belyse kvindernes situation i et patriarkalsk samfund i forrige århundrede, hedder det i indledningen. Blandt ægteskabsromanerne har Engelstad analyseret fire med et karakteristisk ensartet forløb. *Constance Ring* (1885), *Lucie* (1888), *Fru Inès* (1891) og *Forraadt* (1892) handler alle om unge kvinder, der halvt modvilligt gifter sig for at få en plads i samfundet, hvorefter konflikten mellem deres personlige liv og den patriarkalske ægteskabssituation fører til katastrofe og død. Heroverfor sætter Engelstad de to såkaldte sindssygeromaner, *Professor Hieronimus* og *På St. Jørgen* (1895), hvor heltinden gør oprør mod den patriarkalske autoritet på hospitalet, idet hun beslutter sig til at skrive en bog om den tyranniske overlæge.

Engelstads bog indledes med to afsnit om henholdsvis 1880'erne og den anvendte tekstanalytiske metode. Herefter følger de seks systematisk gennemførte romananalyser, som også omfatter diskussion af tidligere fortolkninger. Engelstads spørgsmål til teksterne er velkendte: Indtager heltinden subjektpositionen? Hvilke projekter har hun? Hvori består hendes personlighed og især hendes seksualitet? Hvordan forklares hendes skæbne? Med sin omhyggelige analyse og fremstilling kan Engelstad ofte besvare dem klarere og mere nuanceret,

end det før er gjort, ligesom hendes metode retter læserens opmærksomhed mod romanernes kunstneriske tæthed. Særligt i analysen af *Fru Inès* får vi demonstreret Skrams litterære format.

Bogens værdi ligger i disse enkeltanalyser. Den overordnede teori, der skal forbinde dem til en helhed, er på forhånd invalideret ved kun at gælde for dette tilfældige romanudvalg. Engelstad vil påvise en udvikling fra de fire ægteskabsromaner til de to sindssygeromaner, en udvikling fra pessimisme til optimisme, fra dødsdrift til kunstnerisk og politisk kampmod. Derfor kaldes de første romaner »sammenbrudsromaner« og de sidste »gennembrudsromaner»; i de sidste skulle også naturalismen blive overskredet. Engelstad lægger altså en afgørende betydning i springet fra 1892 til 1895. Men Skram fortsatte med at skrive pessimistiske, naturalistiske sammenbrudstekster efter 1895, f.eks. *Afkom*, det sidste bind af *Hellemysfolk*, og novellesamlingen *Sommer* (1899), og før 1895 skrev hun flere ægteskabstekster, som ikke er styret af pessimisme og dødsdrift, f.eks. *Knut Tandberg* (1886) og *Agnete* (1893). Teorien gælder kun de seks udvalgte romaner og sammenfatter i øvrigt næppe heller dem.

Engelstads vanskelighed ved at skabe en sammenhængende forståelse peger på en svaghed i metoden, som stammer fra den kvindeforskningstradition, bogen ligger i forlængelse af. Som nævnt gøres der i et indledende afsnit omhyggeligt rede for den tekstanalytiske metode, der benyttes. Den har to forskelligartede elementer, dels de ikke-kønsafhængige metoder: strukturalisme og psykoanalyse, dels den kønsafhængige »kvindelitterære analyse«, som også kaldes »kvindeperspektivet«. Dette kvindeperspektiv er ikke en del af metoden, det har en anden status, hedder det, uden at forholdet mellem 'metoden' og 'kvindeperspektivet' diskuteres. Kvindeperspektivet bestemmes dels som kvantitativ og kvalitativ interesse for kvinder i teksterne (forfatterens kvindesyn, den i teksten nedlagte kvindebevidsthed), dels gennem eksempler på den nyere kvindeforsknings resultater ved anvendelsen af kvindeperspektivet. Endelig tilføjes det i bogens konklusion, at Skrams kvindeperspektiv yderligere viser sig ved, at hun i overvejende grad har lagt synsvinklen hos sine kvindelige hovedpersoner. Tilsyneladende mener Engelstad dermed, at romanerne i reglen som helhed bærer heltindernes synsvinkel frem.

'Kvindeperspektivet' er således en forhåndsmæssig fastlæggelse af et interesseområde både hos analytikeren, der spørger efter en forfatters kvindesyn og kvindebevidsthed, og hos forfatteren, der især skriver om kvinders liv. Men det bestemmer også synsvinklen på interesseområdet, når Skrams kvindeperspektiv ifølge Engelstad viser sig ved, at hun lægger synsvinklen hos sine heltinder, at hun ser virkelig-

heden med deres øjne. Som sådan må man vist sigé, at kvindeperspektivet er en væsentlig del af Skrams metode. Dette metodiske kvindeperspektiv, det forhåndsmæssige valg af kvindens synsvinkel, har været drivkraften i den nye kvindeforskning, og i realiteten styrer det også væsentlige dele af Engelstads analysearbejde. Når det i konklusionen hedder, at Constance drømmer om at leve »et menneskeligt liv«, at Lucie til det sidste bevarer »protesten«, og at Elses evner at sige »ja til livet«, har analytiker og heltinder nogle kvindepolitiske holdninger fælles. Bogens værdigrundlag ligger i et begreb om kvindesolidaritet mellem heltinder, forfatter og analytiker.

Dette kvindesolidariske ståsted var ikke til stede i 1880'erne; det er blevet formuleret af den ny kvindebevægelse, og spørgsmålet er, om Skrams forfatterskab bedst kan analyseres herfra. Det er uklart, hvad indholdet i en sådan solidaritet egentlig er, hvad er »et menneskeligt liv«? Det binder og begrænser Skrams synsvinkel til heltindernes horisont, og det udelukker *Hellemyrsfolket*, som Skram dog skrev på gennem hele sit forfatterliv.

Hvis man vil undersøge Skrams synsvinkel og viden om kvinder er det nødvendigt at tage hendes fortælle teknik alvorligt, og her er det nærliggende at se på hendes forhold til den kulturpolitiske gruppering, 'den radikale intelligens', som hun socialt set var en del af. Hun var gift med en af de syv gennembrudsmænd, som Brandes lukkede ind i sin bog; det moderne gennembrud var i princippet også hendes program. I 1880'erne var kvindebevægelsen tostrengt, en borgerlig del værnede om husmoderfunktionerne og familielivet, en radikal del kæmpede for kvindernes økonomiske og seksuelle frigørelse. Det er disse radikale ideer, som vor tids kvindebevægelse har bygget videre på, og det er på det grundlag, den moderne kvindeforskning solidariserer sig med 1880'ernes forfatterinder og deres romanheltinder.

Tager vi *Constance Ring* som eksempel, så tolker Engelstad den langt hen ved hjælp af begrebsparret: sandhed/løgn, som var typisk for perioden (Ibsen!). Løgneren viser sig i borgerskabets dobbeltmoral, som vidnet og offeret Constance afslører for læseren. Constance er imidlertid ikke selv sandhedens og radikalismens talerør; det er hendes anden ægtemand, lægen Lorck. Han er på sin side flankeret af patriarkatet: den første ægtemand Ring, og den romantiske elsker: musikeren Mejer, som forleder Constance til ægteskabsbrud. Over for de tre mænd står Constance som en utydelig figur. Hendes selvforståelse spejler det borgerlige kvindeideal, som det trådte frem i den senromantiske litteratur. Hun har giftet sig for at få identitet gennem den ægteskabelige kærlighed, som hun mener alene kan »hædre« hende, og som »har holdt sammen« på hende. Derfor opponerer hun

også konsekvent mod Lorcks radikale standpunkter. Da hendes ægteskaber er brudt sammen, fordi mændene er utro, og fordi hendes egne forventninger har været for fantastiske, forsøger hun en kort tid at lære af den mandlige kønsrolle i forholdet til Mejer, men det er ikke i denne pseudofrigørelse, hendes personlighed viser sig. Den får vi kun sparsomme oplysninger om, noget med at hun er for krævende, at hun hengiver sig for meget til sine drømme, har ventet sig for meget af livet. Constances muligheder for personlig udvikling knyttes ikke til mændene; den er en utopi, hun ikke kan nå, hvorfor hun vælger selvmordet i stedet.

Skrams hovedinteresse ligger hos Constance, hun er i centrum bogen igennem, og hendes følelser af vrede og forurettelse, ligesom hendes drømme og fantasier, bliver fuldt fremdraget. Men fortælleren synsvinkel er åben og analyserende. Det understreger Engelstad også, når hun nævner, at Skram hverken forsvarer Constance eller mændene, men hun lader alligevel Constances begreber om sandhed og løgn gå direkte ind i analysens konklusion. Den har to niveauer svarende til analysemetodens to heterogene elementer: Skram har skrevet en anklage mod mændenes dobbeltmoral og afsporede seksualitet, det er kvindeperspektivet som bæres frem af Constance; bag det fremanalyseres med psykoanalysens hjælp krænket narcissisme og dødsdrift i Constances person. De to niveauer forbindes kun som forskellige elementer i en forklaring på Constances selvmord, og i virkeligheden trækker de i hver sin retning. Engelstads metodiske tvetydighed forhindrer her en samlet forståelse.

En sådan kan bedre tage udgangspunkt i Constances historisk bestemte kvindelighed. Romanen handler om mændenes seksuelle emancipation i 1880'erne og deres opgør med familien, og den viser, hvordan en bestemt kvindetype går under i den proces. Denne kvindetype, som var udviklet i en tidligere periode, den romantiske, havde hele sin personlighed rettet mod det eksklusive kærlighedsforhold og det kollektive familiefællesskab, som netop blev undergravet med det moderne gennembrud. Skrams forfatterskab handler om kvindernes udleverethed og undergang i den proces i en sado-masochistisk destruktionslyst, der vender både udad og indad.

Da kvindelivet i familien blev undergravet, havde kvinderne intet andet at sætte i stedet. Deraf Constances stumhed, som er et gennemgående træk ved Skrams heltinder. De danner sig forskellige forestillinger om, hvordan en fri kvindelig identitet kunne se ud, men ingen af dem bliver bærende. *Fru Inès* er blevet læst således, at forløsningen skulle komme fra orgasmen. Det er også Engelstads fortolkning. Det er imidlertid indlysende, at denne orgasmeutopi var en udefra kom-

mende idé, et resultat af betagelsen af den nye mandlige potens. Fra Skrams breve ved vi, at hun netop 1885 vendte sine nederlagsfølelser indad og begyndte at tro, at der var noget rent organisk i vejen med hende, siden hun ikke kunne opleve »dette Henrykkelsens Mysterium«, som Inès drømmer om. Men dette med den organiske mangel var kun en halv sandhed. I *Constance Ring* har utopien en anden dimension. Her savner Constance et stykke hen i sit ægteskab med Lorck »den forrige Henrykkelsestilstand«, den tid da Lorck bejlede til hende. Det er også Flemmings bejlerevner, Inès er betaget af, hvorimod hun bliver afvisende, så såre hans længsel falder lidt til ro. Skrams heltinder savner ikke kun orgasmen, men noget andet, som de ikke kan udtrykke.

»Der var ikke Stof i hende til det, hun havde villet«, tænker Constance, uden at vi ved, hvad hun havde villet. I *Fru Inès* og *Professor Hieronimus* kredser to næsten ens citater om det samme problem. Her tales om »denne uløselige Gaade, denne Splidagtighed mellem Sanser og Formuenhed« og om »denne Kamp mellem det, hun vilde male, og det, hun malte (...) hun maatte, maatte faa sit Arbejde færdigt, og saa sin Uformuenhed frygteligere og sikrere for hver Dag«. Kvindernes selvbevidsthed er spaltet i de idealbilleder, deres drømme og fantasier fastholder, det de vil føle og vil udtrykke, og i deres virkelige erfaringer, det de faktisk føler og magter at udtrykke. Idealbillederne ligner de spejlbilleder, som forældre, romantisk litteratur og bejlere holdt op for dem i ungdommen, billeder som kvinderne ikke kunne fylde ud indefra, men kun leve op til. Idet mændene i 1880'erne opgav deres tidligere kvindeidealer og f.eks. foretrak seksuel tilfredsstillelse med tjenestepigen fremfor den hæmmede tilbedelse af hustruen, eller karrieren og en ny forelskelse fremfor familielivet omkring moderen, brød idealbillederne sammen og erfaringerne af afmagt og nederlag trængte sig på som de nye, uantagelige, jeg-billeder. Kvinderne måtte nu søge efter noget, de havde opgivet for lang tid siden, dengang under opvæksten da de gav afkald på deres aktive impulser og indrettede sig efter forventningerne. »Min Kjærlighed (...) var som en Plante, der idelig fordred Pleje og Gjødning og Sol og Vand i rigelig Mængde, og da det ikke kom, blev den skrumpen og styg, og bar ingen Blomster længer. Bare stod der og mindet om sin Tilværelse ved ikke at ville dø ud«, skriver den forladte hustru i *Knut Tandberg* (1886).

I sindssygeromanerne rejses problemet om den tomme kvindelige identitet tydeligst. Else vil male sine indre syner frem, men hun kan ikke forme dem på lærredet. På hospitalet kan hun se kvinderollens ukendte bagside; bag de moderlige sygeplejersker finder hun gale

kvinder, hvis selvforståelse er brudt sammen, og som lever i angst og personlig degradering, henvist til primitive kropslige udtryk. Også i disse romaner befinder fortælleren sig uden for tekstens personer. Hieronimus fører patriarkatets tale og Else naturalismens, den oprørske kunstners, og omkring dem ses kvindelivets muligheder: moderligheden eller galskaben. Skrams roman viser, at et sted herimellem findes den nye kvindelighed, hendes heltinder søger. Nærmere kan hun ikke komme den, og alligevel er det meget nærmere end Else selv kommer den. Hun opgiver nemlig overhovedet at male både de modderlige og de gale kvinder. I stedet vil hun skrive en debatbog om Hieronimus. Således ender Else med at søge tilbage til sin kvinderolle og sin sociale gruppe, de radikale naturalister. Men Skram fortsatte med at udforske kvinderollens sammenbrud. I *Sommer* siger kvinden: »Jaja, i Guds Navn, Farvel min elskede, min eneste. Jeg véd nu kun ét, og det er, at Livet er tusen Gange værre end Døden!«. »Din paraply«, svarede han. »Glem dog ikke den«.

Selv om Skram personligt var dybt forankret i den romantiske kvindelighed og fastholdt den som et ideal, hvilket f.eks. er tydeligt i den sent skrevne *Julehelg* (1900), så bandt hun ikke sin synsvinkel til den. Hendes heltinder får tværtimod karakter som medlemmer af en sammenhængende social struktur under forvandling. Derfor viser hendes forfatterskab ud over heltindernes elendighed og frem mod en ny tid.

Marie-Louise Svane

Hvor fører sporene hen?

En diskussion af *Kvindespor i videnskaben*. Rapport fra et tværfagligt nordisk seminar om kvindevidenskab, redigeret af Mette Bryld og Nina Lykke, Odense universitetsforlag 1985.

I oktober 1983 afholdt Center for kvindestudier i Odense en stor konference for kvindeforskere fra de nordiske lande. Bidrag og oplæg herfra er nu redigeret sammen af Mette Bryld og Nina Lykke i en 450 siders udgivelse med titlen *Kvindespor i videnskaben*. Ligesom konferencen i sit sigte var tværvideenskabelig, samler bogen også artikler om forskellige emner som psykologi, æstetik, pædagogik og samfundsvidenskab, og en del af forfatterne forholder sig direkte til konferencens arbejdstitel »kvindevidenskab«, d.v.s. med forsøg på at opgøre kvindeforskningens status i dag.